

قیات خان و اوغلانلارئننگ تراژیک ائقبال!

«حور غالماسئن پشت در پشتم، برقرار دؤولت ایسلارین.»

(مختومقلی)

قیيات خان بو باتئ آدام، موحامت شاه قاجارئنگ و اوونونگ مازانداران حؤكمدارئ اردشیر میرزاننگ تالانگچئلىقى هجوملىينه غارشى برك دوروب، آتا-بابالارئننگ توپراغىننگ شاغالا شام بولماغانى يول برمەدى. قیيات خان تاقمىننان ١٧٥-نجي يېللاردا كومىش دېدە، دەميرجى اوسسا "ساده خان نوبت نياز كۈر" ماشغالاسئندا دونياً ايندى.

گۈرشنلىرى:

"١٨٢١-نجي يېلدا ١٤٤٢-نجي قمرى يېلیندا قیيات خان كومىش دې ده قوزغالانگ توروزيار، چهارشنبه گونى مرد آيى نينگ ٢٢-سینىدە ساعت ٤٥/٨-دە، روسلارينگ ٢ سانى حاربى گامىسى- آشير آدادان كومىش دې يولا دوشىيار، آسترابادىنگ حاكمىي بىدۇع الزمان ميرزا و قشون باشلىغى محمدتىقى خان هزارجرىي، قىيادىنگ قارشىسىنا سۈۋوشه گىريyar. پنجشنبه گونى مرد آيى نينگ ٢٩-يندە قشونومىز كۆپ سانلى جعفرىبىي اولدورىپ، عيال و چاغالارى اولجه آلىپ، آسترابادا دولانىپ گىدى".

"١٨٣١-قى- يېلیندا شاھزادە اردشیر ميرزا تهراندان يۈريتىه قشون بىلن گورگن و آسترابادە طاراپ گۈندەريليار، اول اۆزى بىلن تأهان، دامغان، سمنان، شاهسۇن و كىدرلەن عبارت قشون يېلىكلىرىنى هم آلىپ گلىائىر، تۈركمنلر يەنگىلەر. اسیر دوشىنلر تأهانان آلتىپ گىدىلەر، روس دولتى ایران شاسىيى بو يېنگىش بىلن غوتلایار".

آخىرئندا كۆپ سانلى تايپاداشلارئ بىلن حازار سېبىتىنداكى چله كنه گۈچۈپ بارىار و شۇل يىرده ايلكىنچى توركمن دؤولتىننگ دۆيىقى توتىيار.

"١٨١٣-نجي يېلدا اورسيت بىلن ایراننگ آراسىندا "گىستان" پاراخاتچىلەق شرطناماسئتا غۇل چكىشىلندە، قیيات خان ھم شول دابارا غاتناشىپ، ایراننگ حاربى گامىلىرى نينگ حازار دىنگىزىنده حرکت اتمگىنىي غاداغان اديأن مادەنى تىكلىپ اديار و اول تاصصەقلانىار. بو قیيات خاننگ ايلكىنچى سىياسى ئىنگىشى بولىيار.

"١٨١٩-نجي يېلدا روس پاتئشاسىننگ وکىلى نيكۇلاي موراوىف، قیيات خان بىلن دوشوشىيار و خاننگ غاراشسەز توركمن دؤولتىنى دۈرتىمك باراداقى ايده يالارئنا حايىانلىق بىلدىريلار. دنگىز بايلئقلارئ (اشبيل و بالئق سۈۋوداسى) و يالپاقلارداقى نىت غوبىولارئ چىكىن تۈركمنلىرى نينگ گوذھران و اقتصادى گويچۈنە گوچىغۇشىيار. بو بولسا آذرى سۈۋوداڭارلىرى نينگ گۈرپىلىگىنە سبأپ بولىيار.

قیيات خان، توركمن-ولايت آراچاگى نينگ كىشكەتلىنمىگى مسەلسىنندە سىياسى حۆشگارلىك گۈركەزىپ آراچاگى قاراسوو، جى كلباد دىيپ حاسابلادى. ١٨٣٧-نجي يېلدا، توركمن توپراغىئى ایرانا دىكىشلى حاسابلايان تأحرانداقى اورسييەدىنگ تازە ايلچىسىنە ناگىلەلىك بىلدىريلپ، تېبلىسىدأكى روس حاربى حاكمىيىنە شەيلە ماضمۇنلى حاط يازىيار:

«اورسيتىنگ ايلچىسى نينگ ایراننگ شاسىننگ كۆشگوندە اترک بىلن گورگەنинگ ایرانا دىكىشلىدىگى باراداقى سۈزۈلىرىنى اشىتىدىك. اول يانگى ایرانا أديم أتدى و كۆپ يېللار دوواام اديپ گلىائىن جىللەريمىزى شەيلە چالت و آنگسات چۈزدى دوروبردى. آدىء توتولان بو يېلدە كىملىرىنگ مازارى بار؟ تۈركمنلىرىنگ مى يَا-دا پارسلارىنگ؟ بو

بارادا ایلچیدن سۇرامالى. البتىدە، سىزىنىڭ يالى جىناپلار ایلچى بىلەن ئىلالاشمازلار. "اونونگ بو بۇ سۇزلىرى بىلەن بىز آتا-بابالارئمئىنىڭ يورودىندىن آنگساتلىق بىلەن ماحروم بولايماى مى؟"

شۇل دۇووپىرە تۈركىمنلەر دېرىغىزىقىدا ئۆزىكىر و گۇنۇرتادا قاجار شالار ئاراپىندان ئىزىگىدرلى چۇزوشا لارا اوچراپىدىلەر. پۇلات گىيى تاپلانان سۇۋىشىجىسى قىيات حان حالقىنىڭ ملى بارلىقىنى غۇراماق اوچىن، شول واقت ایران بىلەن سۇۋىشىدە يۈرن اورسىتىدىن كۆمك سۇرایا يار، يۈنە اورسىت حكومىتى و تىزارىنىڭ گورجۇستانداقى دىكىمەلىرى قىيات خانا اىكىيوزلىك اتدىلەر، آخىرسۇنگى بولسا مىرىباقرۇف يالى آذرى تأجىرىنىڭ دىلىدۇشىيىگى بىلەن قىيات خان و اۆز دۇورۇنىنىڭ اينتىللەكتولالار ئىنلىكىدىن بۇلان و تېبىلىسىنىنىڭ اۇرتا مكدىبىنە بىلەن ئەلەن و مىرزا فتحىلى آخوندزادە يالى روشنىفكىرىلىنىڭ دۇووپىرەشى بۇلان اوغلۇ ياغشى مامەدى تېبىلىسى چاغەئىپ نامارتلىق بىلەن توسىخ ادىلييأر. ١٨٤٣-نجى يىئىنىڭ مارت آپىنىڭ اۇرتا لار ئىنلىكىدىن ٩٠ ياشلى قىيات حان ايل حاسراتنىدا گۈزلىرى كۈر بولۇپ، زىندا نا آرادان چەقىيار.

قىيات حاننىڭ اوغلۇ ياغشى مامەدىنىڭ ائقبالئىندا نام ياوۇنچى بولىيەر. ياغشى مامەت اورسىتىنىڭ وارۇنچى شهر زىندا ئىنلىكىدىن چىرىلىيأر و تىزاردە غارشى انقلابچى "دەكابىرىستىلر" توبارى بىلەن راياداشلىق ادىلىكىدە عايىپلەنلىپ آغىز غەنئامالارا سزوار ادىلىيأر. ياغشى مامەت زىندا ئەلمىزىنەن اۇزال چاغالار ئەن اۇقاماقدا اوچىن اورسىتىه گىتىرىلمىكىنى اىسلەيأر. ياغشى مامەدىنىڭ اوچ اوغلۇ ١٨٤٥-نجى يىئىدا سانكت-پترورىگ شەھرىنە گىتىرىلىيأر و حاربى مكىدە گىرىيأرلەر. بو اوچ چاغادان اىكىسى، اير، كىلسەن ئۆلىيأرلەر، دىنگە آنناموحامىت (قاراش) اوقاپ سرهنگ درجه سىنە يىتىيارلار. ياغشى مامەت ١٨٤٩-نجى ژوئن آپىنىدا وارۇنچى زىندا ئىنلىكىدىن يىئىللاپ غەنئامالارا سزوار ادىلىنەن سۇنگ، ٤٣ ياشنىدا آرادان چەقىيار.

—"قاراش" لاقاملى آنناموحامىت (نيكولاى يموتسكى) ١٨٢٩-نجى يىئىدا دۆنیا ئىنلىپ، تىزار روس غۇشۇننىدا بىرناچە يىئىللاپ غوللۇق ادىپ، دۆرلى سۇۋىشىلەرە غاتناشىئىپ، آتا واطانئىغا غايىدئىپ گىلەيەر. سرهنگ آنناموحامىت تۈركىمنىستانا غايىدئىپ گىلەپ، ١٨٧٨-نجى يىئىدا كراسنۇوودسکدا (حاضىرىكى تۈركىمنباشى شەھرى) ترانسکاسپيا بۇلۇمىنەنە حۆكۈمت ايشگارى وظىيەسىنە بىللىنەيأر. ١٨٧٩-نجى يىئىنىڭ ١١-نجى آپرىلىنە حاربى مىنىيستەرە حاط يازىپ تۈركىمنلەر اوچىن روس، تۈركىمن و پارس دىللەرىنىدە ساپاپ بىريان مكىدەپ آچئىلماغىنىنىڭ ضرورلىقىنى نىغىتىيەر.

آنناموخامىدىن ئۆچ اوغلۇنىنىڭ اوچقۇسى-دە حاربى بىلەن ئۆچقۇسى-دە حاربى بىلەن. آنناموحامىت ١٨٨٦-نجى يىئىدا شاغادامدا آرادان چەقىپىدئەر.

سرهنگ آنناموحامىتىن، نيكولاى نيكولايويچ (خان يموت) دىين ادرمنلى اوغول قالىيەر. خان يمودىنىڭ بولسا لائى خان، سردار و خىدرخان دىين گۈرۈشجىنگ اوغوللار ئۆزىكىرىنىڭ ائقبالئىندا تائىرىلى رول اوينىيارلار. اولارا غىسىغاخا دىكىپ گىپىارىس.

—نيكولاى نيكولايويچ يموتسكى (خان يموت)— (تولد چىكىن ١٨٦٨ - وفات ١٩٢٨ استاوروپول-كىسلووودسک (Кисловодск

«نیکولای نیکولایویچ یومودسکی، آننا محمد (نیکولای یوموتسکی-غاراش خان) حانئنگ اوغلی (آننا محمد قیات حانئنگ آغتئنگ، یاگشی مامدینگ اوغلی- آننا محمد یاش اوغلانقا ۱۸۴۵-نجی يئلدا پتربورگا گتبیریلیپ، حاربی مکدپه اوقدالیار، پولکوونیک-سرهنگ درجه سینه يت آننا محمد ۱۸۸۶-نجع يئلدا شاقاداما آرادان چئقیار اوندان نیکولای یومودسکی -han یموت. و ناظار دین بىزنت قالیار). نیکولای یومودسکی ۱۸۶۸-نجی يئلئنگ ۲۰-نجی اوگوستئندا پودولسک گوبیرناتوئلغئندا (موسکوانئنگ قۇلایئندا) دوغولیار، ۱۹۲۸-نجی يئلئنگ اوگوستئندا آشغالباتدا آرادان چئقیار. »

۱۹۱۳-نجی يئلدا انارکین بوریست-وکیل بولوب، خصوصی آدوکاتوْر ایشی بىلن مشغوللانيار. فوريه بورۋواز- دموکراتيک انقلابىندا سۇنگ، یومودسکي زاكاسپى ده واقتلايەن دؤرەدىلىن توركمىن اجرائىيە كۇمۇتىقى دىين ملتىچى حۆكۈمتىنگ حاطارئنا غۇشولىيار. یومودسکي ۱۹۱۸-نجی يئلدا ايشچىلر و سۇلداتلار دېۋاتلارئىننگ كراسنۇووتسك بۇلۇمى نىنگ باشلىغىتنا سايلانىيار. ۱۹۱۸-يئلئنگ ۱۱-نجى جولانىدا زاكاسپى دا آق گوارديياچىلار اوندان اۋز حۆكۈمتىنده پئيدالانماق اىسلە يار يئۇنە یومودسکى اولار بىلن حئزماتداشلىق اتمە يار. (توركمىن سوویت اينسكلوبىدىسى)

توركمىنستاندا بۇلشويكىلر حاڭىمېيىقى اىه لەندىن سۇنگرا، han یوموت مۇسکوا گىدip، ايلك حوت استالىن يىنگ اۋزى سۇنگرا بۇلسا "بۇتىن سايىز" ياشولىسى م. كانىن بىلن دوشوشىپ، توركمىن اوغلانلارنى مۇسکوادا اوقاتماق اوچىن يۈرىتى بىر مكدىنگ اساسلاندۇرلماغان اوغرۇندا آلادا دىأ. شىئىدip مۇسکاوانئنگ اتە گىننە «سۇسنووپىيار» دىين يىرde "توركمىن ماغارئف اۋىيۇننگ /توركمىن آنگ-بىلىم اۋىيۇننگ" دۆپۈنى توتىيار. اول توركمىن بالالارنى بو يىرە گىتىرىپ اوقاتماقدا ياداوسىز زاحمت چكىيار و ۱۹۲۶-نجى يىلا چىلى حوت اۋزى مكىدە مۇدىرىلىك ادىأ. (توركمىن صحرادا احمد قاراداغلى- ده سۇنگرا شو اوغوردان حئىمات ادىپدى)

۱۹۱۹-نجى يئلدا ترانس كاسپيا (توركمىنستان) انگليس غۇشونلارئىننگ گلمەگى بىلن یوموت سووت حاڭىمېيىتىنە غارشى مەيلەتىن تۇپارلارئىنگ دۇرەدىلىمگىنە ايشجىنگ غاتناشدى و اولا را بولباشچىلەق اتدى. كراسنۇووتسك داقى يەغناقلاردا چئقىش ادىپ، بۇلشويزى تۈركۈستاندان قۇوماچ اوچىن گويچلى غۇشونا يەغنائىشماغا چاغىردى. یومودسکى - عاقىلە، مكىن. ۱۹۲۱-

۱۹۲۲-نجى يئلداردا روپۇليسيما غارشى حرکتە سبأپ بۇليان توركمانلىرىنگ و يوموتلارئىنگ بىلىم پوداغنىدا ايشجىنگىيىنى گۈرگىزدى «

۱۹۲۲-نجى يئلئنگ آوگوست آيىنداگى. ب. ئو-نئنگ توركمىن سبىت بۇلۇمى، "سبىت يىرىنە پتىريجى كۇمۇتىتىنگ و پارتىانئنگ سبىت كۇمۇتىتىنگ غىنسىساغلى طالابىنا" سالغىلانىپ، ن. ن.-نىكولايفى تۈركۈستاندان دررو سۈرگۈن اتمك قارارئنا گىلدى. توركمىن سبىتىنده یوموتىسى يە، ياشاماق غاداغان بولدى. تۈركۈستان روسىيادان آيئرماق اىسلدى و شول سبأپدىن، سبىتىن قۇرۇللە.

يوموتىسى اۋز تۇپار ئىللىكىن چىلىنىدا آداسىندا غالىپدى، ائغتىيارئىندا سىيم سىيز تلگراف و حاربى پاراخوتلار باردى. شۇل يئلئنگ ۳-نجى فورالئندا han یوموتىسى اۋز غۇشونى بىلن دنگەزه چئقىيار. غۇرئىل غۇشون كراسنۇووتسك بىلن چەلە كىنى باسئپ آلاندان سۇنگ، يوموتىسى قايق بىلن كراسنۇووتسكدا گېلىشىك گچىرجىكدىگىنى حابار بىرپاير... يوموتىسى غايىدەپ گىننە، اىردىن ساغات

اوندا چلکن بۇمبالاندى. نيكۇلاي يوموتسىكى توركمىن صاحرا لارئىندان گچىپ، كۈچۈلىكىنگ آراسىندا شوروى حاكمىتىينه غارشى ئىپلىك ئەرىپ بارىyar. غاراشىسىز توركمىنىستاني دۇرتمك ماقصادى بىلەن، اول دىنگە يوموتلارىنىڭ آراسىندا آبرايدان و تائىردىن پىدالانىيار. اول مىلىتچىلىگى ايدىئۇلۇكىي دال، آبادانچىلىق اوغرۇندا بىلیاردى.

اونونگ حۇرا زىمدا / خىودە دە جۆنیت حان بىلەن آرابا غلانىشىئۇ بار، كۆمۈش دې بارئېپ گلىيار، اوننگى آق گواردىيا چىلار بىلەن دوشوشىيار. **اوغلۇ لەلە حان حاضىر آق لار** حاطارىندا، اونونگ يانىندا بىر تۈرك اوفىسىرى - دە (قادىر افندى) بار. حان، چلکندىن غايىق بىلەن سرحتدىن بى قانون گچىيار. يىنە تىزآرا كۆمۈش دې كىتەمكچى. آتابايف، يوموتسىكىي كۆمۈش دې دەن ائزىنە چاغىرماق بارادا بويروق بىرىدى. يوموتسىكىي كى دې دەن ائزىنە چاغىرماق بويروغۇنى بىن آتابايف دال - دە، آشىبابات شاھر انقلاب كۆمۈتەتىنىڭ باشلىقى سرهنگ سىدمەرات عەۋوض بايىفدى.

نيكۇلاي نيكۇلاي يىچىنگ عىالى قىرئىم تاتارى، آدى عزيزە.

١٩٢٨-نجى يىلدە يوموت حان كىسلۇو وۇدسکىدا بىرجى آلدى. شۇل يىللىنگ آوگوست آيىندا كىسل بۇلىار. دوغانوغلانى غافور اونونگ يانىنما گىدييار، يۇنە اىيام گىيجى دى ... حان يوموتىنىڭ سۇوووق جىسىدىنى گتىرىپ، چلکن آداسىندا آتا-باپالارئىنا دگىيشلى بۇلان قۇنومچىلىقىدا جايلايىلارلار. يوموت حانىنىڭ مازارىنىنىڭ نىرەددىيگىنى بىلمە ياندىكلىرىنىيا يتىڭلار. دىنگە نيكۇلاي نيكۇلاي يىچىنگ اۇزى دال، شۇل بىر غۇنامچىلىقىدا جايلانان اوغوللار ئەلە خانىنىڭ - دا مازارى ئاپلى.

خان يمودىنگ اوغوللار ئەننەنگ آجى تائىلەبى

سەردار يمۇتسىكى (٩ يىئل تەھران زىندا ئەننەنگ اوتوزان)

سەردار ١٨٩٩-نجى يىلدە، قاقاىىنىنىڭ (دەدەسى) آدوكات / وکيل قضائى بۇلۇپ ايشلىيەن دۇرۇزىندا دۇنیا ئىيندى. اۇزى شىئىلە دىيەر: "فنلاندە و پطربورگدە ياشادىم." ١٩٠٩-نجى يىللاردا داشكىنت و آسخابادنىڭ شاھرلىرىنده خصوصى مىكىشىنى غۇتاردىم". اول كۆپ ماشغالادا اولالدى، انه-آتاسى ئەننەنگ جمعى ١٤ چاغاسى ئەرىپ باردى. "اون اوج ياشىتمدا چاپىكسووار بۇلۇم - آتلارى ئاققى سۇپىيەردىم." ١٩١٣-نجى يىلدە قاقام (دەدەم) تۈركۆستاننىنىڭ روسىسيادان آيئەتلەماغى ئەننەنگ باش سبائڪارى حۆكمۇندا گوناڭلۇنىپ توپسالىغى ادىلىدى. يىرىنجى جەھان اورشى باشلاندا، دوغانئەم (بىلەن ھەدرخان) اىكيمىز مەيلەتىنچى بۇلۇپ ١-نجى جەھان فرۇنتا گىتىدىك. شۇل واخت اون دۇرت ياشىمدادىم و باشىنجى تۈركۆستان تۆپنگ آرتىلىرىا باتالىيۇننىدا تۈرك فرۇنتۇنداق سۇووشلە غاتناشدىم."

١٩١٧-نجى يىللىنگ ١-نجى يانوارنىدا دوغدوق مەكانىنى غايىدئپ گلدى، ١٩١٨-١٩١٩-نجى يىللاردا قاقاىىنىنىڭ (دەدەسى) گۈركىزمەسىنى يېرىنە يېرىدى و توركمىن ايلاقى بىلەن آراغاتناشىق ساقلادى. دوغان ئەننەنگ كۆمۈش دې شاھرىنە گىتىدى و شۇل يىردى اوپا حۇجالىقى بىلەن مشغۇللاندى، گامى دورالغاسى، دىكىزىجى بۇلۇپ ايشلىدى، گورگن صاحرا سىئىندا ياشاپ، پارسالارا حۆجۆم

ادیپ، بالقانا دوز، آلتئن و درمان قاچاق اتمک ایشی بیلن مشغوللانئپر ادیپدیر ... اول سونگرا واطانئنا غایدئپ گلیپدیر، ۱۹۲۳-نجی يئلدا گورگن دن چئقئب، اوقاماق قارائئنا گلیپدیر

«۱۹۲۴-نجی يئلئنگ دسامبریندن بارى - موسکوا. تورکمن بیليم اؤپى/دۇمپۇس. ۱۹۲۶-نجی يئلدا دۇقما فابريگى، سونگرا - لينينگراد گوندوغار ديللىرى اينستيتوقى. اينستيتوقى تماملانىمدان سۇنگ، ۱۹۲۹-نجی يئلدان بارى آشخاباتدا، دؤولت موزه يىندە ايشلييارىن. ايشچى صىئپىنىڭ ينگشىنە بىك ائنانماق بىلن، كۇمونىسيتىك پارتىامېزىنگ دوغرى سئياساتئنى گۆز اۇنگوندە توپ، اوزومى سۇۋىشىجىلىرىنگ/انقلابچىلارنىڭ حاتارئنا غۇشىيارىن. سردار يوموتسى. ۱۹۳۰، ۴-نجى اوكتىابر»

۱۹۳۳-نجى يئلئنگ ۱۷-نجى آپرلىيندە او.گ.پ. ئۇ-نىڭ مرکزى آزىدادقى يۈرىتىپ بۇلۇمىنىنىڭ باشلەئىغىنىڭ اۇرونباesarى "غايى" ، ۱۹۳۲-نجى يئلئنگ اوكتىابر آينىدا (مهر ۱۳۱۱ ش) او.گ.پ. ئۇ-نىڭ مرکزى آزىدادقى يۈرىتىپ بۇلۇمىنىنىڭ وكىلىنى، يوموتسى سردارنىڭ كۆمۈشدۈپ دە توپساغ ادىلىنىدىگىيى حابار بىرى - اول ایران يوموتىستانا اىشلماگە اىپرىلىپىدى. سردار كۆمېش دېدە توپساغ ادىلىدى و آسترابادنىڭ اوستى بىلن تأحران حاربى تۈرمەسىنە اىپرىلىدى.

پارس حاكمىيتلىرى "ساحرا" شۆبەلنىاردى. ۱۱-۱۲-نجى اوكتىابردا "ساحرانى" استراباد شاھر حاربى حاكمى سرهنگ احمد حان حكيمى يانىدا چاغئىار، ماحيرلى دوشوشىپ، كۆمېش دېلىنىڭ پۇلىسىما مۇدۇرىنى بىرك حايىشى بىلن اونگا يېر بۇلك حاط قاوشىيار و شۇل يرده اونگا كۆمك بىرىلەجىكىيى آيتدى. كۆمېش دې بارا-بارماز سردار توپساغ ادىلىپ، شۇل يردىن آسترابادا اىپرىلىيار.

تەھران حاربى تۈرمەسى. سرهنگ احمد حان تأحرانا "ساحرانى" غۇۋئ آدام و آبارايلە آدامئىنگ اوغلۇ دىيپ حاصىتلىنىدىگىينە غارامازدان تأحران اۇنى توپساغ ادىيار ... سرهنگ يىنگ پىكىرىچە، "ساحرا" ياقىن واغتدا زىنداندان چئقمالە. "سردار" اسنقولى و كۆمېشدىپ دەئى غارئنداشلارنى حاط يازىئپ ياقىن واغتدا بۇشادىلچاقدىغۇ و بو بارادا پول يېغىنالماڭىنى مالىم اديپ، ساغلىق ياغدابىنىڭ قاوئىدئغىنى حابار بىرىيار. غارئنداشلارنىدان اوچۇسى اۇنونگ اوچىن ۱۵۰ تومان يېغىنابار و احمد حاجى موساپار اوغلۇ اولارئ تأحرانا أكىيدىيار.

تأحرانىڭ حاربى تۈرمەسىنىڭ اورتا عاصىر الحنچ شرطلىرىنە غارامازدان، غىنامالارا قارامازدان سردار باتىرغايى دوردى، باش اگىمەدى. شوروىنىنىڭ جاسوسلىق اداراسى بىلن غاتناساندئغىنى دۆپۈوندن انكار اديپ، حىچ كىيمىنىڭ آدىئى بىرمەدى، هىچ كىمە دۇنۇكلىك اتمە دى. بۇلشويزم بىلن ايدئۇلوگىكى تاپاۋوتلار سېللىپى شوروىدىن غاچاندئغىنى، آتاسئى و أحلى يوموتسى لرى ائزارلايان شوروى حؤكۈمىتىنىڭ اليىدىن غاچاندئغىنى آيدىياردى.

سردار يوموتسى ۱۹۴۱-نجى يئلئنگ آڭوست آينىدا شوروى و انگليس غۇشۇنلارىنىڭ ایرانا گىيرىانچا، دۇقۇز يئللاپ ایرانئىنگ تۈرمەسىنە اوتو ردى.

تۈرمەدىن بۇشادىلەندان سۇنگ، سردار تۈركمنىستانان گلېپ، عىئەملار آكادمياسىنىڭ دىل و ادبىيات اينستيتوتىنىدا علمى ايشگار - اتنوگراف- بۇلوب ايشلەدى، اتنوگرافيان اوورنىدى. KGB NKVD تأزە سان اوئىندا "گۇرسكى" لاقامى بىلن حاساباتا آلتىنى. "پوتانينا آڭوستا آندرەيیونا" بىلن اوپىلنىدى. ۱۹۵۴-نجى يئلدا يۈرك كىسى ضرارلى وفات اتدى. قىزلارى ياش واقتى آرادان چئقىيار.

بۇمودسىكىنىڭ اولى اوغلى **عىزىز خان**، ماشغالاسى بىلەن كۆمىش دېأ گۈچۈپ گىدىيەر. اونونگام دادەسى خان يمۇت يالى چئىشىئىمىءى و اۋزۇنە چكىجى حاصلىتىنە ئىدە، حىچ حاجان توركمىنستانىغا يىدئپ بارمادى.

نیكولاى نیكولاييچ يمۇدسىكىنىڭ اوغلى لىتىنانت، جزا بىرىجى چىن توپارىنىڭ سرکردەسى **لائى خان** آتاسىئىدان غىسغا ياشادى ئو چەلەكىندە جايالاندى. مازارى ئىتىپ گىدىپدىر. بىللى دال.

لائى خان، دادەسى خان يمۇت بىلەن بىلەلېكىدە كۆمىش دېدە، توركمىنلىرىنىڭ مرکزى حكومتە قارشى غوزغالانگىنە ياردام بىرىدە. اوزالى بىلەن كۆمىش دېدە سەۋوشىچىلەر اورش تائىمېنى بىريان يېر حاربى مكتب يولا قويىدى و بو مكتبە لائى خاننىڭ اۋزى مدیرلىك اتدى.

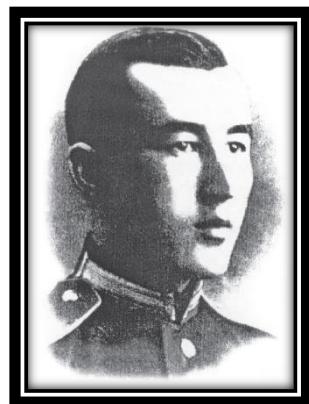
توركمىنچىلەردا غوزغالانگ باستئىلەپ ياتئىلاندان سونگرا لائى خان، عثمان آخون داغى بىلەلېكىدە توركمىنستانى سەغۇنىيار. بو بارادا ايراننىڭ آرشيو سندلىرىنە شىئىلە ماغلۇمات بىرىلەيەر:

چهارشنبە، ۲۰ آبان ۱۳۰۴ نومۇبر ۱۹۲۵

دیدار منشى كارگزار استرآباد با كنسول سورىي ، مسئله عثمان آخون و دىگران

در پى رسيدن اخبارىي مىنى بر اين كه سران مخالف ترکمن (**عثمان آخوند، آناگىدى خان، لائى خان و طواق دۇرى**) با كشىتى جىڭى شوروى از آشورادە به حسینقلى و از آنجا به عشق آباد منتقل شده اند، منشى كارگزار استرآباد با زاسلاوسكى، كنسول شوروى در استرآباد دیدار كرد. كنسول شوروى از انتقال افراد ياد شده به عشق آباد ابراز بى اطلاعى كرد و افزواد اگر موضوع حقىقت داشته باشد به نفع ایران است، چرا كه ماده آشوب را از ایران دور كرده است. (روزشمار تاریخ معاصر ایران-نویسنده: هدایت الله بهبودى-ناشر چاپ: موسسه مطالعات و پژوهشەرە سیاسى. جلد ۵)

خدرخان يمۇتسىكى

1887-نجى يىلدا دوغلان **خدر خان**، كېيىچى او菲سir. 1919-دە استانبول اوستى پاريسە گىدىيەر، اولى يىرده ايشچى، استيودنت، وکيل بولوب ايشلەيەر سونگرا بولسا فرانسەنىڭ قشۇننا قوشولىيار و كاپيتان درجه سىنى آليار. پاريس دە "سوسىپىور" كۆچەسەنىدە ياشابىدئر. ايكىنجى جەھان اورشى دۈورۈنە فاشىيىتلەر بىلەن خەزماتداشلىق ادن دئۇنۇك گىزال ولاسۇونىڭ **Власов** يۇلباشچىلەرنىداچى روسسيا حالقلارنى آزات اتمك كۆمىتەتىنىڭ (КОРП) آغضاسى بولىيار. 1947-نجى يىلنىڭ دسامبرئىدا نیكولاى نیكولاييچىنگ اوغلى سبائپلى گۈرگچىلىك ادىلىيەنلىرىنىڭ ساناۋئىنا گىرىزىلىدى. شۇندان بارى NKVD-نىڭ ايش گۈزىلە گىننە. آرشيو دىكۈنلىرىن ماليم بولشۇندا گۇرۇ حدر حاننىڭ 1967-نجى يىلنىڭ دسامبرئىدا چىلى پارىسىدە ياشاندىغانى ... توركمىنستاندا ياشىيان غارئىداشلارى بىلەن حاط آلتاشاندىغانى آيدىلىيار ... گۈزىلەنيان يمۇتسىكىنىڭ غارئىداشلارىنىڭ || بۇلۇم (ركن دوم ارتىش) آنگتاو حاساباتىندا دوراندىغانى شاياتلىق ادىيەر.

خدرخانى آلماندا گۇرن توركمىنستانلى مئرات تأچمەرات اۋز ياتلاماسىئىدا شەھىلە دىيەر:

«...من 1944-نجى يىلدا بىرلىن دە "تۈركىستان مىللەيىلىك كۆمىتەتىنىدە" ايشلەيەن اۇزالقۇ تارىخ موغاللىئىمەن رمضان قورىانى، تۈركىن اۇفيىسىرى مئرات آتاييفى، شەھىلە دە خان يۇمودسىكىنى، دوغانلار غورت و آمان بىرىدىمئەتلىرى ئىلە گۈردىم.

اورشونگ اوزاغا چكجكديگيني و هيتلرینگ ينگيلمگى بىلەن غوتارجاقلئىنىڭ أشگار بولىاردە. شۇنونگ اوچىن- دە يېز توركمىنلەر برلىننە كاڭ اوروش غوتارياجاق بولسا، تۆبىنگن Tübingen شاحرىنندە مدисىن اوقايىان و دۇكتۇر بولجاق بوليان آصلئى ايرانلىء، توركىيە واطانداشى، توركمەن آخمت غاراداغلىنىڭ و آيالى نورئماننىڭ تۈۋەرگىنندە دوشوشماقلئغا قارار بىدىك.

آپريل آيئىننگ اىچىنندە تۆبىنگنە كىلىپ يىلسىدىك، يېزلى، قوريان رمضان، آتامئرات، قورت ھەم آمان بىرىمئرات و من ھەم-دە كؤنه امىگارانت حان يۇمودسىكى .

غئئانساقدا، حان يۇمودسىكى باراسىندا مندە ماغلۇمات يۇق، چۈنكى من برلىننە اۇلار بىلە ئىشلەپ، گۈزۈنگىدش بولمادىم و اول بارادا حىچ خىلى ماترىال تاپىچ بىلمىدىم. اۇل اوروشدان سۇنگ بىزىنگ بىلەن غىسىغا واغتلىق آلماننىڭ تۆبىنگن شاحرىنندە بولانىندا سۇنگ، فرانسيا غايىتىپ گىتىدى. يېزه-دە: "اىسلەسنىگىز گلىنگ، بىلە گىيدەلىنگ. چۈرك اىرسىنگىز" دىدى. بىچارە توركمىنچەسىنى غائى اونودئىر. اۇل فرانسوز ارتىشىنىڭ كاپيتانى اكىنى.

اوروش غوتاران دىسىنە فرانسيادا بىرقارار ادىلن "حالق فرۇنىقى" حۆكۈمىتى-چېچىلر، فرانسياداق روس دۇنۇك گىزىلى ولاسۇۋەنگ اۇفيىسرلىرىنى، شەيلە-دە آلمانلار بىلەن خەزماتدىشالىق ادنلىرى شوروويە غايىتىپ بىرىدىلەر. شۇلارنىڭ آراسىندا اىلدىشىمiz حان يۇمودسىكى-دە بولمالى، اۇلارنىڭ ھەمەسى ۱۹۴۷-نجى يىلدا جزالاندۇرئىلەپ اۇلدۇريلىپدىر.» (مئرات تأچمئرات. حاطئالارئم)

تأچمئرات آقانىنگ آدئى ئەزان آدم مگرم نىكولاي نيكولايويچ يومودسىكى (خان يەمدەنگ) اوغلى حدر يەمودسىكى بولسا گىركى. اۇل دوغانى ئەللى حان بىلەن كۆمۈشىدە ياشان واغتى شۇل واغتلاڭ دەپ بولان تۈرك اۇفيىسىرى قادر افندى بىلەن اينگ ياقئىن غاتناشىقىدا بولىيار. دوغانلار خدر و ئەللى حان، ۱۹۲۵-۱۹۲۴-نجى يىللاردا توركمىن صاحرا ئەتكىنلىيگى اوغرۇندا عثمان اخون داغى بىلەن ایران حۆكۈمىتىنىڭ غارشى بىلە كۈرشىپىدىلەر. ئەللى حان كۆمۈشىدە بىر حاربى مىكىپ يۇلا غۇيوب، توركمەن سۇۋوشىچىلەرە اورش تالىيمىنى بىرىپىدىلەر. اۇندان سۇنگرا آصلئى چىكىلى ئەللى حان ئىزئىتا دۇلانىپ، چىكىنىدە ياشاندىقى ئەم شۇل يىرده آرادان چئقاندىقى آيدىللىيار. خدر حان بولسا قادر افندى بىلەن اىلىكى استقولا و اول يىردىن گامى آرقالى تۈركىا و اۇل يىردىن يورۇپا بۇسا-بۇلسلىق ادىيار. (آرنە گلى). يازىچى راحئەم اسنووف خدرخانىنىڭ ۱۹۷۹-نجى يىلدا پارىسىدە آرادانچئقاندىقى ئەنۋەنەن و آشىغانلىدا ياشايان دوغانى آكادمىك قاراشخان بىلەن حاط آليشاندىقى ئەنۋەنەن يازدى.

بىر اينترنت سايىتدا خدرخان (نيكا) بارادا شو ماغلۇمات بىرىلىيار:

«۱۹۴۵-دە توسىغى ادىلىپ شوروويە اىرىلىيأر و ۱۹۴۷-نجى يىلدا داردان آسئلىيار.»

ماقالانى تايىارللان:

آرنە گلى

توركمىنىڭ مۆركىزىنگ مەدیرى

سوئد. ۲۰ مای ۲۲

